

Н. Г. Матейчук,
асистент кафедри практичної психології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

КРЕАТИВНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Розглядаються особливості креативності та соціально-психологічної адаптації у підлітковому та юнацькому віці. Аналізуються ситуації взаємодії креативності та соціально-психологічної адаптації. Виділено типи вчителів для роботи з творчими учнями. Відзначено принципи, яких повинні дотримуватися педагоги для успішної адаптації дітей.

Ключові слова: *креативність, соціально-психологічна адаптація, творча особистість.*

The features of creativity and social-psychological adaptation in adolescence and youth age people are reviewed. There analyzed the situations of creativity and social-psychological interaction. The types of teachers for work with creative students are presented. The principles to be followed for successful adaptation of children are defined.

Key words: *creativity, social-psychological adaptation, creative personality.*

Актуальність проблеми дослідження. В умовах гуманізації освіти психологія та педагогіка орієнтується на самоцінність людської особистості, її внутрішні ресурси, саморозвиток та самореалізацію. Зважаючи на це, основним напрямком сучасної освітньої системи є пошук резервів для особистісного розвитку школярів, реалізації їх творчого потенціалу, активізації пізнавальної діяльності. Отже, виникає необхідність у створенні сприятливих умов для розвитку, формування креативної особистості, її соціально-психологічної адаптації.

Проаналізувавши низку поглядів дослідників можна констатувати, що і творчі здібності, і здібності до адаптації формуються протягом усього життя, але особливо активно у підлітковому та юнацькому віці. Оскільки в цей час відбуваються найінтенсивніші кардинальні перетворення в організмі дитини, її свідомості і діяльності, системі міжособистісних стосунків з ровесниками і дорослими.

У психологічній літературі проблема креативності розглядається в дослідженнях теоретичного та прикладного характеру. Так, у зарубіжній психології вона представлена у працях А. Адлера, Дж. Гілфорда, Дж. Келлі, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, Р. Стернберга, П. Торренса, Е. Фромма, К. Юнга та інш. Серед вітчизняних та російських досліджень із проблематики креативності варто відзначити праці Б. Ананьєва, Г. Балла, Д. Богоявленської, О. Брушлинського, Л. Виготського, В. Дружиніна, А. Коваленко, Г. Костюка, С. Максименка, О. Матюшкіна, С. Медніка, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Роменця. Проблеми адаптації до шкільного середовища розробляли багато дослідників - О. Алексєєва, Т. Серєда, 1987; А. Сіомічев, 1985; А. Портнова, 2001 та ін.

Метою статті є аналіз деяких аспектів креативності та соціально-психологічної адаптації у підлітковому та юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна адаптація до шкільного навчання є однією із умов розвитку творчої особистості, але іноді саме яскрава індивідуальність може перешкоджати соціально-психологічній адаптації. На нашу думку, креативність у підлітковому та юнацькому віці може бути як причиною, так і наслідком проблем в адаптації. Аналіз літературних джерел із даної проблеми доводить, що досить часто творчі школярі не сприймаються групою однолітків як «надто розумні» та вчителями як складні та конфліктні діти. Креативність у зазначеному віці може бути і джерелом проблем у спілкуванні з батьками. А з іншої сторони, креативність може сприяти адаптації, розглядатися як саморозвиток, самовдосконалення та зміна оточення.

На думку Є. Лукаш існує три ситуації взаємодії креативності та соціально-психологічної адаптації. *Перша включає зміну себе і пристосування до середовища, конформність, поступливість* [3]. У даному випадку ті, хто не відповідають загальноприйнятим нормам і цінностям, стають аутсайдерами. Саме сюди найчастіше потрапляють креативні школярі, які не бажають або не можуть адаптуватися, тобто виникає протиріччя між адаптацією та творчістю. Відомо, що «основою самореалізації особистості є поєднання максимальної свободи людини із дотриманням нею соціальних норм. Це – умова і шлях одночасно. Якщо поведінка людини відхиляється від норм, що прийнятні для оточення, суспільство сприймає її як небезпеку для своєї стабільності» [1, с. 10].

За даними багатьох досліджень, особистість «ідеального учня» протилежна за своїми характеристиками творчій особистості. Узагальнений портрет учня, з яким хотіли би працювати вчителі, такий: допитливий, розумний, вдумливий, комунікабельний, щирий, добрий, організований, дисциплінований, винахідливий. Легко помітити, що всі перераховані результати об'єднує одна особливість – недостатня орієнтація або недооцінка вчителем «найбільш загальної характеристики видатних людей» - потяг до творчості. Вчителі віддають перевагу інтелектуальним здібностям, орієнтуючись швидше на знання і можливості засвоєння, ніж на творчі здібності. Такі характеристики учня, як «незвичний», «незалежний», «непередбачуваний», не потрапили до «популярних» [2, с. 327].

На нашу думку, неабияке значення для успішного розвитку та реалізації творчого потенціалу обдарованих дітей, їх адаптації має вчитель. Однак, як зазначає Л. Попова, необхідна спеціальна підготовка вчителів для роботи з ними, оскільки:

- не підготовлені вчителі часто не можуть виявити обдарованих дітей, не знають їх особливостей;
- не підготовлені до роботи з високоінтелектуальними дітьми вчителі, байдужі до їх проблем (вони просто не можуть їх зрозуміти);

- іноді невідповідно вчителі вороже налаштовані до видатних людей, оскільки вони створюють певну загрозу вчительському авторитету;
- такі вчителі часто використовують для обдарованих дітей тактику кількісного збільшення завдань, а не якісної їх зміни [5, с. 204].

Б. Блум виділив три типи вчителів, робота з якими однаково важлива для розвитку здібних учнів. Це учитель, який:

- вводить дитину в сферу навчального предмета і створює атмосферу емоційної включеності, при цьому посилює інтерес до предмета;
- закладає основи майстерності, відпрацьовує з дитиною техніку виконання;
- виводить на високий професійний рівень [5, с. 204].

Відповідно до поглядів багатьох дослідників, зокрема, Н. Лейтеса, поведінка вчителя для обдарованих дітей у класі, в процесі навчання й побудови своєї діяльності повинна відповідати наступним характеристикам: він розробляє гнучкі, індивідуалізовані програми; створює теплу, емоційно безпечну атмосферу в класі; здійснює з учнями зворотний зв'язок, використовує різні стратегії навчання; поважає особистість, сприяє формуванню позитивної самооцінки учня; поважає його цінності; заохочує до творчої діяльності; стимулює розвиток розумових процесів вищого рівня; проявляє повагу до індивідуальності учня.

На вчителя покладаються великі обов'язки, потрібна висока майстерність у роботі. Щоб по-справжньому любити дитину, треба її знати, розуміти її душу, причини тієї чи іншої поведінки, уважно оцінювати її вчинки, поважати особистість.

У другій ситуації взаємодії креативності та соціально-психологічної адаптації відбувається зміна середовища у відповідності з потребами індивіда [3]. Креативні школярі намагаються змінити середовище, шукають нові шляхи вирішення проблемних ситуацій, що не завжди позитивно оцінюється як вчителями, батьками, так і однолітками. Отже, педагоги та

батьки повинні створити сприятливі умови для задоволення не тільки життєвих потреб дітей, а й базових соціальних потреб:

- потреба в безпеці (щоб задовільнити цю потребу, необхідно забезпечити дитині відчуття стабільності);
- потреба у визнанні (проявити себе і реалізувати свій потенціал дитина може, якщо хтось помічає її здібності, ставиться до них серйозно, цінить їх, говорить з дитиною про її можливості);
- потреба в безумовній любові (полягає в тому, щоб бути для когось цінним, значущим, посідати певне місце в житті та серці цієї людини);
- потреба бути дитиною (потреба дитини, аби дорослі зважали на її вікові особливості, для підлітків – потреба в тому, щоб до них вже не ставилися як до маленьких, проте й не вважали їх дорослими. Це потреба в повазі до спроб бути по-дорослому самостійними незалежно від результату);
- потреба у пізнанні та набутті навичок (набуття різного роду навичок; уміння жити в суспільстві, серед людей; уміння бути й залишатись собою; здобуття знань, освіта в широкому розумінні цього слова);
- потреба бути собою (полягає в тому, щоб дитину сприймали такою, як вона є. Дитина – це не об'єкт виховання, не глина й не віск, не матеріал для ліплення. Дитина – це особистість і заслуговує на таку саму повагу, як дорослий) [1, с. 307].

У третій ситуації взаємодії креативності та соціально-психологічної адаптації відбувається втеча, уникнення [3]. Якщо школярі в підлітковому та юнацькому віці не можуть змінити себе і не можуть змінити середовище, тобто попередні ситуації були невдалими, відбувається втеча у свій внутрішній світ, фантазії. Неадаптовані школярі мають схильність до усамітнення, вони обережні, тривогу виражають невербально, наприклад, у творчій діяльності [4]. Отже, для творчих школярів адаптація ефективна тоді, коли вони можуть змінити оточення відповідно до своїх потреб (наприклад, змінити ставлення інших до себе).

Цікавими є дослідження М. Воллах та Н. Коган, які вивчали

взаємозв'язок креативності з характеристиками адаптації в залежності від рівня креативності та інтелекту в учнів 11-12 років. Використовуючи ігрову форму тестування креативності, без обмеження часу та зняття фактора суперництва між досліджуваними, вони отримали кореляцію між балами близьку до нуля за інтелектуальними тестами і креативністю. Серед учнів 11-12 років були виявлені 4 групи дітей із різними рівнями розвитку інтелекту й креативності, які відрізнялись способами адаптації до зовнішніх умов і вирішення проблем:

1) діти з високим рівнем інтелекту й креативності володіють адекватною самооцінкою, високим самоконтролем, інтересом до всього нового і незалежністю суджень;

2) діти з високим рівнем інтелекту і низькою креативністю прагнуть до шкільних успіхів, потайні, мають занижену самооцінку;

3) діти з низьким рівнем інтелекту і високою креативністю тривожні, неухважні, відрізняються поганою соціальною адаптацією;

4) діти з низьким інтелектом і креативністю добре адаптуються, мають розвинутий соціальний інтелект, пасивні, мають адекватну самооцінку [6].

Відповідно можна зробити висновок, що співвідношення рівня креативності й інтелекту впливає на способи адаптації школярів.

Слід зазначити, що для створення відповідного виховного середовища, для стимуляції розвитку креативності, для успішної адаптації дітей, педагоги повинні дотримуватися принципів, які систематизувала Л. Єрмолаєва-Томіна на основі досліджень зарубіжних психологів.

1. *Уважно та чутливо ставитися до всіх проявів творчої активності дітей.* Створення сприятливого клімату для творчих дітей сприятиме зміні соціального статусу самого учня, з однієї сторони, а з іншої – змінить «ціннісну орієнтацію» всіх учнів у класі, підвищить престиж творчого мислення.

2. *Змінити внутрішнє налаштування відносно кожного учня:* треба бачити потенційні творчі здібності в кожному із учнів.

3. Педагоги повинні навчитися бачити творчі прояви учнів не тільки під час навчальних занять, але і в будь-якій іншій діяльності. Для цього учнів слід залучати до найрізноманітніших видів діяльності.

4. Треба прагнути формувати в учнів досить високу самооцінку, яка б стимулювала їх до діяльності.

5. Педагог повинен розвивати свою креативність. Щоб розвивати творчі здібності учнів, педагог повинен бути сам творчим [2, с. 328].

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз проблеми креативності та соціально-психологічної адаптації у підлітковому та юнацькому віці свідчить про те, що творчість може як сприяти, так і перешкоджати соціально-психологічній адаптації. Науковці виділяють наступні ситуації взаємодії креативності та соціально-психологічної адаптації: перша включає зміну себе і пристосування до середовища, конформність, поступливість; у другій ситуації взаємодії креативності та соціально-психологічної адаптації відбувається зміна середовища у відповідності з потребами індивіда; у третій - відбувається втеча, уникнення, заглиблення у свій внутрішній світ. Для творчих школярів адаптація ефективна тоді, коли вони можуть змінити оточення відповідно до своїх потреб.

Слід зазначити, що на процес успішної адаптації та становлення творчої особистості впливають як макро-, так і мікросередовище. Але, на нашу думку, найсуттєвішу роль відіграє саме мікросередовище - найближче соціальне оточення. В якості найближчого соціального оточення ми розглядаємо сім'ю, вчителів, групу ровесників, друзів.

Література:

1. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч.посібник / Н.Ю. Максимова. - К.: Либідь, 2011. – 520 с.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин [Серия: Мастера психологии]. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.

3. Лукаш Е.Ю. Отношение к социальной адаптации у творчески одаренных детей в России и в США / Е.Ю. Лукаш // Вопросы психологии. – 2004. – К 4.– С.22-30.
4. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений / Г.Л. Лэндрет. - М.: Междунар.пед. акад., 1994. – 365 с.
5. Психология одаренности детей и подростков / [Бабаева Ю.Д., Лейтес Н.С., Марютина Т.М., Мелик-Пашаев А.А., Новлянская Л.В. и др.]; под ред. Н.С. Лейтеса. - М.: Издательский центр «Академия», 1996. - 416с.
6. Wallach M.A. Modes of thinking in young children: A study of the creativity-intelligence distinction / M.A Wallach., N.A Kogan. - Winston. 1965.